

IDEGEN ÉS MÁS – ÁLLANDÓ TEKINTETTEL A TRÓNOK HARCÁRA

GYENGE ZOLTÁN

*„...a Más páncélja vékony patakocskákban folyt le a lábán,
a torkából előmeredő tör körül sápadt, kék vér gőzölgött.
A lény odanyúlt két csontfehér kezével, hogy kihúzza a tört,
de az ujjai füstöltek, ahol hozzáértek az obszidiánhoz...
[Samwell] tágra nyílt szemmel figyelte, ahogy
a Más összezsugorodik és tócsává olvad.
A húsa néhány pillanat múlva finom, fehér ködként oszlott el.
Alatta sápadt, fényes, tejfehér csontok maradtak,
ezek is gyorsan olvadásnak indultak. Végül
nem maradt belőle más, csak a sárkányüveg tör,
amelyet gomolygó gőzkoszorú vett körül,
mintha élt és izdadt volna. Grenn lehajolt,
hogy felvegye, de azonnal eldobta.– Anya, ez aztán hideg.”*
(Trónok harca)

2014-ben, még a második évezred népvándorlásának megindulása előtt, többekkel együtt felkérést kaptam, hogy a *Korunk* című lap (megjelent: *Korunk*, 2015.9.) számára írjak egy tanulmányt a „más” fogalmáról. Most azonban úgy érzem, hogy ezek a filozófiai alapvetések bőven kiegészítésre szorulnak.¹ Mert ha az azonos, a más és az idegen fogalmáról van szó, akkor elkerülhetetlen – és miért is kerülnének el? – a hegeli filozófia mára már csaknem elfelejtett, és a szűkebb szakmán kívül senki által nem ismert pertraktációja az azonos és a megkülönböztetett azonos (= más) kérdéséről.²

1. A kiindulópont az „azonos” fogalma. Az „azonos” minden tekintetből origója bármiféle elemzésnek, amelynek témája a „más” és az „idegen”. Meglehetősen érdekes, hogy erre szinte senki sem figyel,

¹ Jelen írás egy megjelenés előtt álló könyv részlete, amely *Idegen és Más* (L’Harmattan) címmel megjelenés alatt áll.

² A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, inovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

pedig tényleg elég lenne egy kicsit Hegelt olvasni. Persze, az meglehetősen fáradságos, sokkal egyszerűbb és kényelmesebb fundamentalista kinyilatkoztatásokat tenni. Ahogy „azonos” nincs „más” nélkül, úgy ez természetesen fordítva is igaz. *Omnis determinatio est negatio* – de mondhatnánk fordítva, hogy az „állítás” és „tagadás” fogalmát felcseréljük. Azaz minden meghatározás egyben tagadás, de minden tagadás egyben meghatározás. Persze, ez ennél némileg bonyolultabb.

2. Majd ezt követi a „más” egyrészt az „azonos” oldaláról, aki / ami azzal szemben áll, ugyanakkor az „azonos” is önmagát a „más” szemléletében képes meghatározni.
3. Ez utóbbival szoros összefüggésben beszélek az „idegen”-ről, amely nem feltétlenül egyszerűen az, ami a „más”: ugyanis az „idegen” *mindig a „más”, de a „más” nem mindig az „idegen”*.
4. Bár itt a hegeli alapvetés szerint véget is érhetne egy fejtegetés, jelen esetben nincs így, ezért – látszólag - szembefordulunk a hegeli „szent hármasság” eszméjével. Ugyanis végül, de nem utolsósorban az idegen *radikális fogalma* következik, leginkább ez váltja ki a szenvedélyes vitát, agressziót, ez pedig az „ellenség”. Sokszor a közbeszédben egyszerűen összekeverik az „ellenség” és az „idegen” fogalmát, a helyzetet nem kissé összezavarva, sokszor a „más”-ról és az „idegen”-ről beszélünk, de a háttérben tudottan, nem tudottan az „ellenség” terminus áll. Ha a „más” és „idegen” fogalmának kapcsolatát már előzetesen kifejtettük, akkor tegyük hozzá, hogy ez erre az esetre is érvényes: ugyanis az „ellenség” *mindig egyben az „idegen”, de az „idegen” nem feltétlenül az „ellenség”*.

Helyes ezért, ha minderről némi tudásháttérrel rendelkezve beszélünk, nem elfeledve, hanem inkább elfogadva, hogy mindez valóban heves érzelmeket, sőt, indulatokat válthat ki az emberből. Egy biztos: nem gyorsan múló problémáról van szó. Az is biztosnak látszik, hogy mindez még csak a kezdet. A fentebb említett hegeli felfogásnak megfelelően a három tétela megszüntetve megőrzés (*Aufhebung*) elve szerint következne:

- az azonos,
- a más,
- a kettősséget megszüntető harmadik.

Ám, hogy a harmadik szint egyfajta szintézis lenne, az fölöttébb kétséges. Hogy a más, az idegen, és főként az ellenség megszűnjék olyan momentumként, ami a folyamat részeként létrehozta, az két módon lehetséges. Vagy

a *megbékélés*, vagy a *megsemmisülés* útján. Lepődjünk meg, Hegel maga is használja az „ellenségesség” fogalmát. Ám nála az a folyamatban mint részmomentum és mint extrémítás eltűnik. Ám hogy létrejöhet-e a hegeli megbékés (*Versöhnung*) metafizikai tanának lehetősége mellett annak a valósága is, az több mint kétséges.

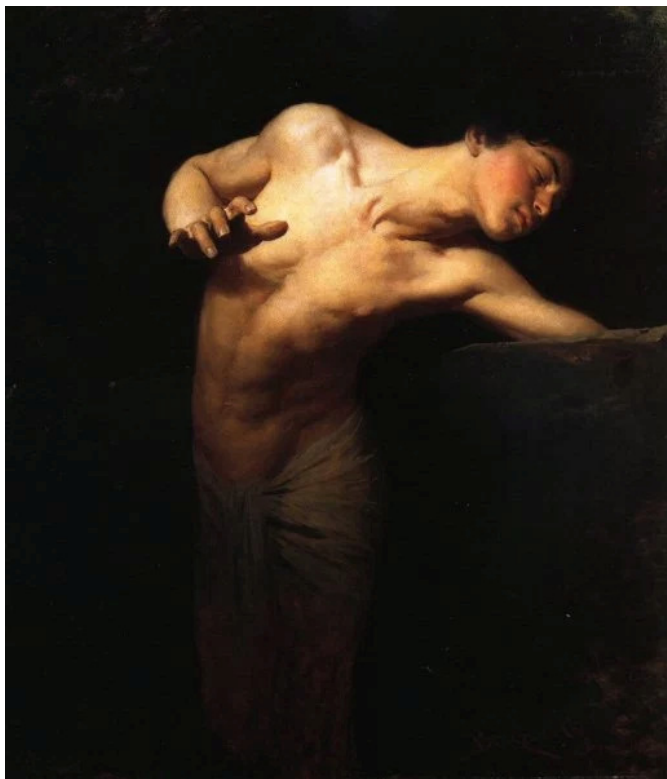
Az azonosság törvénye szerint minden azonos önmagával, azaz a róla alkotott gondolatnak is azonosnak kell lennie önmagával, és nem lehet azt felcserélni egy másik gondolattal. Az azonosság azonban tartalmatlan a szétválás mozzanata nélkül. Gondoljunk csak mondjuk a pelaszg teremtménoszra. „Kezdetben volt a Kháosz. Ebből emelkedett ki mezítelenül Euro-nümé, a Mindenség istennője (*azonos*), de nem volt hol megvetnie a lábát. Elválasztotta hát az égbolttól a tengert (*más*), egymagában táncolni kezdett a hullámokon. Dél felé táncolt, s szél kerekedett a nyomában. Úgy látta, hogy ez a szél valami új (*más*) és önmagában létező (*azonos*), amellyel megkezdheti a teremtés művét. Sarkon fordult, elkapta az északról fújó szelet, sodor-gatni kezdte a tenyere között, és íme: megszületett Ophión, a nagy kígyó. Euro-nümé tovább táncolt – egyre féktelenebbül –, hogy felmelegedjék, s Ophiónt végül elfogta a kéjvágy, az istennő lába köré tekeredett, és egyesült vele.”³

Igen korai példa az azonos és más dialektikájára. Meg arra, hogy a görögök sejtettek valamit, amin persze nem kell csodálkoznunk: az okos ember tőlük tanul, ahogy azt az általam tárgyalt és szeretett filozófusok tették. (Még akkor is, ha mostanában vannak olyan szélütöttek, akik szerint a görög kultúra kiemelése látens rasszizmus, hisz az afrikai és ázsiai „filozófia” kizárását az európai filozófia történetéből xenofóbiának, és a filozófia eurocentrikus „kifehéritésének” tartják.)⁴

³ Graves, R.: *A görög mítoszok*, Ford. Szíjgyártó László, Budapest, Európa Kiadó, 1981. 31. A zárójelben tett fogalmak saját megjegyzések.

⁴ Vö. pl. Park, Peter K. J.: *Africa, Asia, and the History of Philosophy*. State University of New York Press, 2014. Racism in the Formation of the Philosophical Canon, 1780-1830 SUNY Press, 2013. Mint majd látjuk, a 18. században a „rassz” fogalma egészen mást jelentett, mint manapság. Persze, hogy ezzel tisztában legyünk, ahhoz nem csak írni, de olvasni is kellene, valamint megérteni azt, amit olvasunk. Ez, belátom, egyes angolszász szerzők esetében túlzott elvárás. Fáj, nem fáj, a filozófia története, amely az európai kultúrához kötődik, a görögökkel kezdődik, ami nem jelenti azt, hogy a távol-keleti bölcsélet ne lenne érdekes, de a kettő között nincs közvetlen kapcsolat. Teljesen nyilvánvaló, hogy Hérakleitoszra nem hatott Buddha, hiába voltak nagyjából kortársak, nem ismerte. Ezért Hegelt vagy Kantot rasszizmussal vádolni végtelen és primitív ostobaság. És egyébként tessék megnézni a, mondjuk, Senecától Aquinói Szent Tamáson keresztül Leibnizig és Heideggerig terjedő hagyományt, a vonatkozási pont mindig a görög filozófia. Az

Az azonos. A hegeli kiindulási pont (*A szellem fenomenológiája*) általános értelemben véve a közvetlenséget és kifejtetlenséget jelenti, ahol még nincs igazában közvetítés (*Vermittlung*), nincs reflexió, tekintettel arra, hogy az csak a „más” megjelenése után lehetséges. Az „azonos” státuszában nincs mi között közvetíteni, nincs mire reflektálni, sőt az sincs, aki reflektálna, valamint azok sincsenek, amik között a közvetítés értelmezhető lehetne. Az „azonos” ekként a kifejtetlen, a csupán önmagában (*an sich*) létező. Hogy jobban értsük: az a kijelentés, hogy valaki azonos önmagával egyrészt igaz, másrészt viszont tökéletesen tartalom nélküli. A német idealizmus (Kant, Fichte, Hegel és Schelling) a 18.-19. században pontosan tudta ezt.



Benczúr Gyula: Nárcisz, 1881.

egész európai civilizáció a Földközi-tenger szigetein és -mellékén született, és egy Athén közeli ligetben erősödött meg.

És így van: ez éppen az a pillanat, amikor Nárccisz ott áll magányosan, egyedül, minden reflexió nélkül, ahogy Ovidius írja: „Kiről [Narcissuszról] kérdezte, megér-e hosszú időt, vénsége korát meglátja-e majdan, «hogya magát sosem ismeri meg!», szólt erre a szent jós.”⁵ Ez a tartalom nélküli azonosság stációja. Nárccisz magánya a gondolat tökéletes hiánya. Érez, de nem gondol, a percepció csodás gyermeki állapota. A princípium egysége két dolgot jelent: a kiindulópont és a végpont nem lehet más, csak az azonosság. Hogy miként jutunk el oda, az itt a kérdés.

Hegel ezt a következőképpen (kissé bonyolultabban, de kristálytisztán) fogalmazza meg: „Magánvalósága (azonos) szerint az élet bizonyára az önmagával való zavartalan azonosság és egység, amely nem veszi komolyan a másletet (más) és az elidegenedést (mássá válás), valamint ennek az elidegenedésnek a legyőzését (új azonosság). De ez a magánvalóság az az elvont általánosság, amelyben eltekintünk attól a természetétől, hogy maga számára van...”⁶ Az azonosság ekként a tartalmatlanság, az önmagában értelmezhetetlenség. Át kell lépnünk a logikából a tapasztalat által fémjelzett valóságba. És ez az, amit Nárccisz elmulaszt. Ovidius írja Echo visszautasításáról:

*"Itt egyesüljünk", szól. Nem hallott kellemesebbet
Echo még, amit újrázhat; hát szól: "Egyesüljünk."
És elhíve, amit maga mondott, lép a sűrűből
nyomban elő, megölelni nyakát a remélt szeretőnek.
Az menekül, s menekülve: "Kezed vidd onnan odébb!" szól.
"Inkább meghalnék, semmint a tiéd legyek!" így szól.
Mást a leány nem mond: "A tiéd legyek!" - ennyi a válasz.
S minthogy megveti őt a fiú, megbúvik a berken,
rejtje a lomb arcát, barlangban tartja lakását;⁷*

A más. A mássá vált azonos felismeri a másikban az önmagával való azonosságát. Sőt, nem csupán felismeri, de vágyik rá. „A kettő lett egyből, most szüntelenül keresi ki-ki a maga másik felét.”⁸ A tökéletességre vágyik (vissza), a széthasadás előtti állapothoz. Platónnál a széthasadt ember a

⁵ Ovidius: *Átváltozások*. Narcissus és Echo. Ford. Devecseri Gábor, Budapest, Európa, 1982. III. 339-366.

⁶ Hegel, G.W.F.: *A szellem fenomenológiája*. (SzF), Ford. Szemere Samu, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 17.sk.o., vö. Hegel, G.W.F.: *Phänomenologie des Geistes*. (P.d.G.) Werke 3. Frankfurt a. M. Suhrkamp, 1986. 24. (A magyar és német kiadást együtt használom, ahol szükséges, ott a fordítást módosítom. A zárójelben lévő, kurzívval szedett fogalmak tőlem származnak)

⁷ Ovidius: id.mű. Később is ezt a fordítást használom. - GyZ

⁸ Platón: *Lakoma*. Ford. Telegdi Zsigmond 190.a-191.e. Kiem. - GyZ

szerelmes nevet kapja, szerelme folyvást arra készteni, hogy a megbontott egységet újra létrehozza. Miért? Mert a teljességre, a tökéletességre vágyik. Istenné akar lenni, még ha csak a vágy pillanatában, ehhez van szüksége a legtitikozatosabb görög istenre, Erószra.

„Nárcisszuszt vonzza az ismeretlen hang, képeket, történeteket, talán régen elfelejtett tekinteteket idéz fel benne, és vágyik arra, hogy a tökéletlenség széttartó világában meglássa az egyet. Az egyenesnek látszó világ tehát a visszájára fordul, a megértés mégsem jön el, csak valami furcsán tátongó üresség marad. Az érzések színes kavalkádja örvénylik, egy folyamatos közélet ez az egész, a megérkezés legcsekélyebb reménye nélkül. A megérkezés soha nem lehet annyira fontos, mint maga az út, a megérkezés szörnyű rémsége azonban mindig is az úton lévő vándor feje fölött lebeg. Választania kell, mégpedig anélkül, hogy birtokában lenne minden ismeretnek.”⁹

A „más”, a „másik” első látásra meghatározhatatlan. A massa, az alakatlan. A nem ismert, sokszor elutasított. A nem kívánt, néha gyűlölt. Aki, ami „más”. Miben? Bármiben. A színében, a szagában, a hajában, a szemében, az alakjában, mert vagy soványabb, vagy kövérebb, mindkettő túlon túl viselhetetlen állapot, mert ugye nem normális. A kultúrájában – amely egy bizonyos aspektusból inkább „kulturálatlanságnak” tűnik -, a beszédében, amit nem értek, és különös hablatyolásnak tűnik, és az idegen sem képes megérteni engem, hiába beszélek vele hangosan, szépen lassan, csaknem szótagolva: „ééééé-teeede? – úgy néz rám, mint borjú az újkapura. A „más” zavart okoz. Ki ő egyáltalán? Ugyanakkor teljesen ostoba módon korlátozzák ezt az „itt lakók” vagy „nem itt lakók”, az „egy nyelvet beszélők”, a „nem egy nyelvet beszélők”-re. Amikor a különbség az *ugyanabban* ugyancsak megmutatkozik. A minimális filozófiai érzéssel rendelkezők számára, az itt élők között, még az egy nyelvet beszélők között is ott van a „más”.

Amikor Odüsszeusz a phaiákok földjére érkezik, a király lánya, hókarú Nauszikaá barátságosan fogadja. A mást, az idegent. A szolgálók viszont megremülnek tőle. A derék és leleményes Odüsszeusz – a „más” – meztelenül tűnik fel a királylány és nem kevésbé csodás szépségű szolgálói előtt, akik éppen a patakban ruhát mosnak. Ők tiszták. Az „más” koszos, büdös, még ruhája sincs, ráadásul a tenger felől érkezett, azaz távolról jött. Aki pedig távoli, az valószínűleg idegen. Ahogy nyilván az istenei is azok. A történet úgy folytatódik – és innentől kevésbé ismert –, hogy a lány apja, Alkinoosz király, annak ellenére, hogy a férfi egy gyanús idegen (bár az idegen mindig gyanús, sőt a kettő szinonima), ajándékokkal halmozza el Odüsszeuszt, amiért cseré-

⁹ Pseudo Kierkegaard: *A megfordult világ*. Budapest, Kalligram, 2012. A művész című fejezet.

ben a vendég elmeséli kalandokban gazdag történetét. A vendégszeretet páratlan, a király egy pompás hajót bocsát a tengeri vándor rendelkezésére, hogy kényelmesen hazajusson Ithakába. Poszeidón viszont megbünteti a phaiákokat. Miért? Mert annyira jólelkűek voltak az idegennel. Ez tehát nem kifzetődő. A király legott levonja a következtetést – talán ez az első, „idegeknekkel szemben ne légy barátságos” című tanmese a történelemben:

*„Alkinoosz pedig így szólt köztük szónoki szóval:
"Jaj, nagyon is régen kijelentett jósszava vált be
édesapámnak; mondta: Poszeidón megdühödik ránk,
mert mindenkit olyan bizton hordunk haza gályán.
(...).
Rajta azonban, amint mondom, mind úgy cselekedjünk.
Szűnjetek embereket hazahordani, bárki keresné
városotok föl;”¹⁰*

„Szűnjetek embereket hazahordani”! Mert az más.

Vissza a Nárccisz történetéhez: látok valamint, mondjuk Nárccisz egy forrást, én a látó (Nárccisz), amaz a látott (forrás) – ez a két különböző szélsőség.



John William Waterhouse: Ekhó és Nárccisz. 1903.

A közvetítő a látásban feltűnő jelenség, ebben az esetben a víz képe. Nárccisz látja a más, ami nem ő, hanem más, de nem érti meg, hogy az ő mása.

¹⁰ Homérosz: *Odüsszeia*, XIII. Ford. Devecseri Gábor. Európa, Budapest, 1986.

Hegel kissé másképp gondolja, mint Pszeudo Kierkegaard. Pontosan azt mondja ki, hogy a két szélső (*Extreme*), Nárccisz és a tó, azért esik egybe, mert bár azt hiszi a megismerő, hogy a kettő között (Nárccisz / forrás) van valamilyen függöny, amely közéjük áll, és egyben eltakar, ami elválaszt és nem engedi a teljes behatolást. Ám a függöny nem eltakar, illetve csak addig, amíg nem vonjuk félre, amíg nem akarunk mögé pillantani, mert abban az esetben kiderül, hogy a függöny mögött nincs semmi látnivaló (*nichts zu sehen ist*), ha mi magunk nem lépünk be mögé (*dahintergehen*) azért, hogy lássunk, és azért is, hogy legyen ott valami, ami látható (*das gesehen werden kann*).¹¹

„*Nem más, mit szemlélsz: magad árnya, mi visszaverődik:
semmi magában e kép: idelép, ha te jössz; s ha te itt vagy,
ittmarad; és elenyész, ha te el tudsz tőle szakadni.*”¹²

Míntha Caravaggio híres képét (Nárccisz, 1597-99) értelmezné Pszeudo Kierkegaard, amikor Nárcciszról ír, pedig az a szerencsétlen dán köztudottan nem ismerte a festményt, mégis: „A pillanatban való megpillantás azonban mindent megváltoztat. Elhozza a vihart, amely teljesen szétzilálja az ifjú lelkét. A kép meglátása nem jelent tudást, még kevésbé megértést, csak végtelensége fokozza a vágyat. A vágy így egyszerre éget és egyszerre dermeszt, lobog és megfagy, ami elviselhetetlenné teszi, majdan teljesen szétszakítja mindazt, ami valamikor – talán – egyben létezett. (...) A felismerés a villám, amely kettéhasítja a lelket, széttépi azt, ami boldog öntudatlanságban egyként létezett. A magánvaló lét és más-lét itt nem afficiálják egymást, és az öntudatban nem mutatnak tovább egy szintetikus egység felé, hanem elzáródnak, és külön-külön, egymástól függetlenül, bár annyiban mégsem függetlenül, hogy egyben egymással szemben ellenségesen állnak. Két világ jön létre azon belátás nélkül, hogy egyik sincs a másik nélkül, két bezárt világ, ahol minden felfordul: ami szép volt, rúttá, ami kedves volt, gyűlöletessé válik, ami a miénk volt, az örökre elveszik. Az ifjú nem tehet mást, megérkezett végzetéhez, a két világ közti áthidalhatatlan ellentétet nem oldja fel más, csak a pusztulás.”¹³ Élet ez? Ki tudja. Inkább maga a pusztulás. Nárccisz műalkotássá válik. Az idegen, a más az én-nel egyé lesz. Nárccisz véréből pedig a nevét viselő virágok fakadnak.¹⁴

¹¹ P.d.G. 135.sk.o.

¹² Ovidius: *Átváltozások* Narcissus. Echo, Ford. Devecseri Gábor. Budapest, Európa, 1982. III. 430-435.

¹³ Pszeudo Kierkegaard: *Id.mű*. A művész című fejezet

¹⁴ A vérből virág kedvelt motívum a görög mitológiában. Hüakinthosz Amüklosz spártai király fia, Apollón kedvese volt, aki azonban diszkoszával véletlenül eltalálta és megölte őt. Hüakinthosz véréből fakadt a jácint bíborszínű virága.



Caravaggio: Narcissos, 1598-99

Az idegen. Nárcisz az azonost keresve megtalálja a mást, amely vele szemben áll, majd amikor felismeri a másban önmagát, dühödt kétségbeesésében el akarja pusztítani az immár a benne lévő idegent. Ezzel – úgy mellesleg – elpusztítja önmagát. Házasságra léphetne Echóval, gyermekeket nemzhetne, jó hadvezérként szomszédos törzseket mészárolhatna, hogy meglegyen számára az idegenségből eredő élvezet, nagy család alapítója lehetne, amelynek tagjai ugyancsak így éreznének és cselekednének, és így tovább, és így tovább – talán az idők végezetéig.

Nézzük a fogalmakat, amelyekkel a történelem során a „mást”, az „idegent” leírták. A fogalmak eredeti értelme, és az idők során elszenvedett transzformációja sokat elárul. A görögök a más és idegen megjelölésre a ξένος (xenosz) kifejezést használták, amely egyszerre jelent *idegent* és *vendéget*. De használták az άγνωστος (agnothos) kifejezést, amely inkább a közönség számára ismeretlent jelöli, jóval enyhébb felhanggal. Mindenki tudja a ξενοφοβία (xenofóbia) jelentését, amely az idegen (ξένος) gyűlöletét (φόβος, fóbosz) jelenti. Ha a latin nézzük, ott is több kifejezés van az idegenre, például a *hospes*, amely idegent, jövevényt, de ismét csak meghívottat (is) je-

lent. A más, az *alienus*, a *barbarus* pedig az idegen mint ellenség, akinek más a kultúrája (= kulturálatlan), míg az *exoticus* inkább a kíváncsisággal vegyes figyelmes szemléletet tartalmazza. Ami a 18-19. századot jellemezte. Nagyjából ugyanezek a fogalmi jelentések jelennek meg más európai nyelvekben. A német *der Fremde*, egyértelműen: idegen, semmilyen „vendég” konnotáció nincs benne. Az *Unbekannter/stranger* az *exoticusszal* mutat leginkább rokonságot, szintén nem tartalmaz feltétlenül negatív felhangot. A *Barbar/Barbarian / barbare* ugyanaz a németben, angolban és franciában, és a kulturális különbségre, helyesebben: a kultúra hiányára utal. Az *Ausländer/Foreigner/ étranger* inkább „külföldi”, aki nem tartozik az adott területen élők körébe, de lehet idegen és akár vendég. Attól függ. Mitől? Hogy adott közösség és közte milyen viszonyrendszer alakul ki, jön létre. Függ egyrészt a befogadó közeg hozzáállásától, másrészt attól, aki belép a közösség tereibe, hiszen a két magatartás egymástól elválaszthatatlan, sőt folyamatos interakcióban van, amelyet persze sok külső tényező befolyásolhat. De függhet a belépés módjától és idejétől is. Az ideiglenesen itt tartózkodó, aki hívásra érkezett, és betartja a hívó szabályait – vendég.

Ellenség. Az idegen lehet ellenség, akár belső, akár külső, a lényeg, hogy legyen. Sőt, az idegen elfajzott. De miként lesz az idegen ellenség? Vegyük Shakespeare-t. Az *Othello*ban Brabantio mondja:

*„Egy ilyen finom, boldog, tiszta szűz,
Aki a város gazdag ifjait kikoszarazta – oly távol áll
A házasságtól -, megszöknék csúful
Hazulról ilyen kormos mellre, mint a
Tied, az iszonyatba, nem a kéjbe?”*

(Othello – Kardos László ford.)

Brabantio számára elképzelhetetlen, hogy Desdemona beleszeressen egy szerezsenbe, vagy legalábbis mindenféle bűbáj nélkül megtegye azt, hogy odaadja magát neki. Pedig a mór nem akar mást, mint a zsidó. *A velencei kalmár*ban ezt hallani Shylock szájából:

*„Hát a zsidónak nincs szeme? A zsidónak nincs keze, szervezete,
érzéke, érzelme, szenvedélye? Nem ugyanaz a táplálék táplálja, nem
ugyanaz a fegyver sebz, nem ugyanaz a baj bántja, nem ugyanaz a
gyógyszer gyógyítja, nem ugyanaz a tél és nyár hűti és hevíti...?”*

(A velencei kalmár – Vas István ford.)

Mondhatnák erre: az idegen tegyen azért, hogy ne legyen idegen. Erre is van egy Shakespeare-idézet, ugyancsak *A velencei kalmár*ból, amikor a zsidó Jessica a keresztény házasságtól várja az egyenlőséget:

Jessica:
„Majd megment férjem, aki kereszténnyé tett.”

Lanzelo:
Ez a kereszténnyé tevés majd felhajtja a sertés árát...”

Azaz a parvenü asszimilációja is heves elutasításra talál. Nem kell, nem kellesz, tűnj el, ha lehet, végleg. Shakespeare zseniális – mint mindig.

Gratiano
„Légy kárhozott, könyörtelen kutya!
Hogy élsz, az csak törvényeink hibája.”

Azaz a rossz törvények hibája, hogy az idegent nem lehet egyetlen törvényhozói aktussal kiiktatni az emberek sorából.

Mit is mond Lanzelo? Ez a kereszténnyé tevés majd „felhajtja a sertés árát...” Azaz az alkalmazkodás a *gyengeség* jele. Ha behódolás, akkor az erő velem szemben való elismerése. Ekként egyrészt az elvárt alkalmazkodás nem más, mint asszimiláció, és bár elvárt, ámde aki ennek mégis eleget tesz (és ez például a 30-as évek Németországában tömeges volt), azt meg éppen azért nézik le, mert gyenge. Tertium non datur.

A kezdeti idézet nem véletlen. „...a Más (Other) páncelja vékony patakocskákban folyt le a lábán, a torkából előmeredő tör körül sápadt, kék vér gőzölgött. A lény odanyúlt két csontfehér kezével, hogy kihúzza a tört, de az ujjai füstöltek, ahol hozzáértek az obszidiánhoz... [Samwell] tágra nyílt szemmel figyelte, ahogy a Más összezsugorodik és tócsává olvad.”¹⁵ A más itt idegen és ellenség, aki el akarja foglalni azt a teret, amely eredetileg nem hozzá tartozik. Meg akarja változtatni a tőle eltérőek életét, mégpedig úgy, hogy el akarja pusztítani annak világát. A *Trónok harcá*ban ezt egy Fal jelképezi, amely elválasztja az azonost és a más. A FAL (így, nagybetűkkel) egy irdatlan építmény, kétszáz méter magas és csaknem ötszáz kilométer hosszú, mégsem képes a teljes védelemre. Aki / ami a fal mögött él, az a más. A más gyűlöli a falon belül lévőt, és vice versa; az egyik védi, a másik lerombolni igyekszik a falat, és elpusztítani mindazt, ami a fal mögött létezik. Az egzisztencialisták moralizáló relativiz-musa, miszerint nézőpont kérdése, hogy ki van a fal mögé zárva, itt teljességgel érvénytelen. Itt a túlélésért folyik a küzdelem. A harc kimenetele pedig fifty-fifty. Az Éjjeli Őrség (ismét a *Trónok harca*) határozottan védje meg a Falat, ha kell, bármilyen erőszakos eszközzel. Ahogy korábban várakat építettek, árkokat húztak, őrtornyokat emeltek, és bizony lőttek, ha valaki ellenséges, vagy akár meg nem határozható szándékkal közeledett. Előbb lőttek, aztán kérdeztek. Nem újdonság mindez, csak szokat-

¹⁵ „a different sort of life” R. R. Martin: *Game of Thrones*. vol. 1.

lan, ugyanakkor, lássuk be, a westerosi, aki falat emel, védelmet akar a Más ellen, meg akarja találni azt az eszközt, amely megvédi. Legyen az akár a titokzatos sárkányüveg.

Az ellenség az idegenné vált más, aki / ami az azonos ellenében fogalmazza meg magát. Az ellenséggé vált idegen „idegensége” és „ellenséges” jellege döntés kérdése. Lehet jogos és lehet jogosulatlan ez a döntés. Azzal ugyanis vigyázni kell, hogy az idegen „ki is nevezhető” ellenségnek, pontosan akkor, ha az azonos önmeghatározása bizonytalan, azaz éppen az identitást akarja megerősíteni; illetve, ha egyszerűen a más behódolását akarja.

És a kettő nagyon jól megvan egymás mellett is: a reális félelem az idegenrel szemben, és az azonos csekélyrendűségének nagysággá transzformálása a másik oldalon. Csak éppen az egyik könnyen hiteltelenítheti a másikat. De ez ekkor már nem érdekes.

Összegezve. Az ember születésétől fogva idegen a világban. A születés ismét elválasztás. A születéssel az embert egy új történelembe vetik bele, ahogy Kierkegaard mondja: anélkül, hogy erről megkérdezték volna.¹⁶

1. A csecsemő így elsőként a másba vetett *azonos*.
2. A *más* az, aki különbözik az önmagában bizonyos azonostól. Vagy önkéntesen vagy erőszakoltan. Ez a teremtés vagy általában mondva: a születés pillanata.
3. Az *idegen* az, akinek az otthon távol van. Akkor is, ha nem mozdul el sehova. Akkor is, ha az otthontalanság érzetét magában hordja. Az azonos a saját térben érzi magát otthonosan.
4. Az idegen bármikor felléphet mint *ellenség*. Akaratom ellenére – és akaratomból eredően. Azzá válhat és azzá tehető. Ha úgy érzem, hogy fenyeget. Vagy fenyegetve akarom érezni magam. Akár jogos, akár nem jogos ez a félelem, az ellenség érzését minden további nélkül felkeltheti, és akár jogosan is gondolhatom, hogy védelmi helyzetben vagyok. Itt kooperáció megszűnik, sokszor az egyszerű kommunikáció is, ám arra itt nincs igény, ebben a helyzetben – mondjon bárki bármit – harc kezdődik. Akár platóni, akár hegeli értelemben. Az emlékezésből (történelem) sokkal inkább az okulás lenne fontos. Ám az emberiség ugyanolyan ostobán elköveti ugyanazokat a hibákat, amelyeket már korábban. Ha van mit tanulni az emlékezésből, akkor ez a legfájóbb része. Jól mutatja, hogy a „más”, a „másik” mindig köztünk volt és köztünk lesz, akár szeretjük, akár nem.

¹⁶ Kierkegaard: *Az ismétlés*. In: Søren Kierkegaard Művei, 5. Pécs, Jelenkor, 2014. 61.